

12^η διάλεξη

Εισαγωγή στη διαμόρφωση της μοναστικής πολιτείας του Αγίου Όρους: από τον αρχαίο αθωνικό μοναχισμό στα πρώτα καταστατικά κείμενα

- Υπάρχει μια σιωπή των πηγών για την αρχέγονη μοναστική ζωή στον Άθωνα, την ενδεχόμενη οργάνωση και τους θεσμούς της κατά το τελευταίο τμήμα της πρωτοβυζαντινής περιόδου και εν μέρει και κατά τη μεσοβυζαντινή εποχή. Ωστόσο, αυτό δεν αποτελεί επιχείρημα για τον αποκλεισμό ύπαρξης αυτής της μοναστικής ζωής εντός της αθωνικής επικράτειας. Πιθανοί λόγοι σιωπής βυζ. ιστορικών και χρονογράφων: ο μοναχισμός, καθεαυτός, δεν άπτεται των ενδιαφερόντων τους. Εκτός αυτού, τα έγγραφα είναι ιδιαίτερα ευπαθή από άποψη φθοράς. Επομένως, ίσως να υπήρξαν έγγραφα που χάθηκαν και έτσι να χάθηκαν πληροφορίες. Χρήστου: πρέπει να υπήρξε μοναχισμός στον Άθωνα από τον 5^ο έως τον 8^ο αι, και μάλιστα με την τριμερή διάκριση ερημιτική-κελλιωτική-κοινοβιακή.
- Ενδείξεις από διάφορες πηγές (αρχαιολογικές, βίοι αγίων, κτλπ) δείχνουν ότι τουλάχιστον από τον 9^ο αι. έχουμε αθωνική κοινότητα και αυτοδιοίκηση που δραστηριοποιούνταν κυρίως στον προαθωνικό χώρο. Ως προαθωνικός χώρος ορίζεται το τρίγωνο της νοτιοανατολικής Χαλκιδικής (Ιερισσό, Κάμενα, Περιστερές). Εκεί αναπτύχθηκε ο αρχαϊκός αθωνικός μοναχισμός, όπου ο Ευθύμιος ο Νέος, ο Ιωάννης Κολοβός, ο Συμεών, ο Ιωσήφ ο Αρμένιος και άλλοι ίδρυσαν εκεί τα μοναστικά τους σκηνώματα. Μετά την συγκέντρωση του αγιορειτικού μοναστικού πολιτεύματος και τον καθορισμό των συνόρων της αθωνικής επικράτειας στο δεύτερο τέταρτο του 10^{ου} αι., αυτά τα καθιδρύματα μετατράπηκαν σε αγιορειτικά μετόχια.
- Η ύπαρξη πρώιμης μοναστικής κοινότητας των αρχαίων Αθωνιτών απορρέει από τα εξής στοιχεία:
- 1. Η ύπαρξη της *ἀρχαίας καθέδρας τῶν γερόντων*. Ήταν το όργανο διοίκησης, έδρευε στα Κάμενα (προαθωνικός χώρος) και το καθεστώς της προσδιορίζεται από αυτοκρατορικές πράξεις, χρυσόβουλλα και πράξεις ανώτατων κρατικών αξιωματούχων.
- 2. Το σιγίλλιο του Βασιλείου Α΄ Μακεδόνας (Ιούνιος 883): Είναι το πρώτο Τυπικό του Αγίου Όρους. Προβλέπει τις τρεις μορφές μοναχισμού (ερημιτικός, κελλιωτικός, λαυρεωτικός-κοινοβιακός) και τις προστατεύει με ρήτρες αυτοδιοίκητου, ασυλίας, φορολογικών απαλλαγών και αβάτου.

- 3. Πληροφορία από το ιστορικό έργο του Ιωσήφ Γενεσίου για την συνέλευση του 843 και την συμμετοχή αντιπροσώπων μοναχών από τον Άθωνα: «καὶ γὰρ κατὰ διωρισμένην ἡμέραν τῆς αὐτῶν συνελεύσεως...κατίασιν ἐκ τοῦ περιωνύμου ὄρους Ὀλύμπου Ἄθω τε καὶ τῆς Ἰδης, ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ κατὰ Κυμινᾶν συμπληρώματος, περιφανῶς τὴν ὀρθοδοξίαν κηρύσσοντες, βασιλικαῖς τε διαμοιβαῖς καὶ σεβασμίους αἰσίσις ἱκανωθέντες πρὸς τὰς ἰδίας σκηναὺς ὑπεχώρησαν», Ιωσήφ Γενέσιος, εκδ. Lesmueller-Werner & Thurn, βιβλ. Δ' 3.21—22, σελ. 58.
- 4. Οι αναφορές από τον βίο του οσίου Πέτρου του Αθωνίτη, που εμφανίζουν λειτουργία οργανωμένων μονών με συνάξεις κτλπ. Αυτές οι αναφορές παραπέμπουν στην εποχή της Εικονομαχίας.
- 5. Το Τυπικό του Ιωάννη Τζιμισκή (επονομαζόμενο και Τράγος) (972). Η έκδοση ενός τόσο άρτιου κειμένου από κοινού και ισοτίμως από τον βυζαντινό αυτοκράτορα και τους εκπροσώπους της αθωνικής κοινότητας προϋποθέτει την ύπαρξη μιας μακρόχρονης κοινότητας, ώστε να είναι ώριμη να καταστεί ισοτίμος συνομιλητής του βυζαντινού αυτοκράτορα.
- Βίος Πέτρου Αθωνίτη και υμνογραφικός Κανόνας προς τιμήν του ίδιου οσίου από τον Ιωσήφ Υμνογράφο (δεύτερο τέταρτο 9^{ου} αι.): ενδείξεις για ύπαρξη μοναστών και ερημιτών τουλάχιστον κατά τον 8^ο αι. (πρώτη φάση Εικονομαχίας). Μετά την κουρά του Πέτρου από τον ίδιο τον πάπα στο ναό του αγίου Πέτρου ανεχώρησε με πλοίο και κατά θαυματουργική υπόδειξη της Θεοτόκου κατευθύνθηκε «έν τῷ τοῦ Ἄθω ὄρει...ὅτι ἔσται ποτὲ ὅτε πλησθήσεται τοῦ τάγματος τῶν μοναχῶν ἀπ' ἄκρων ἕως ἄκρων αὐτοῦ...ἐπὶ νότον καὶ βορρᾶν τοῦ εἰρημένου ὄρους, καὶ κατακυριεύσουσιν αὐτοῦ ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐν πάσῃ τῇ ὑψηλίῳ περιβόητον θήσω» (III, 3 σ. 25), Δ), ότι όταν το πλοίο προσήγγισε τῷ τοῦ Ἄθω ὄρους ἀκροτηρίῳ και ρώτησε το πλήρωμα του σκάφους πῶς ονομάζεται ο τόπος, αυτοὶ ἀπήντησαν «τὸ ἅγιόν ἐστιν ὄρος...ὅπερ ἀρχῆθεν τὴν τοῦ Ἄθω εἴληφε προσηγορίαν» (III, 4 σ. 26), Ε), ότι ο Πέτρος εγκαταβίωσε στη συνέχεια σε ένα σπήλαιο του ὄρους και «ἡσύχασε καταμόνας ἀσκῶν...ἔτη πεντήκοντα τρία» (IV, 7 σ. 30), Στ), ότι στο τέλος της ζωῆς του κάποιος κυνηγός που τον εντόπισε τυχαίως, κατὰ τὴν ἐπάνοδό του στο σπήλαιο του αθωνίτη ασκητῆ με τὴν ἀπόφαση να μονάσει παρὰ το πλευρό του, βρήκε αὐτόν τεθνεώτα, παρέλαβε το λείψανό του και διὰ πλοιαρίου παραπλέοντας τὴν βορειοανατολική ακτή «ἔστη τὸ πλοῖον ἐν τῷ πελάγει ἐν ἴσῳ γινόμενον τῆς μονῆς, ἧς ἡ προσηγορία τὰ Κλήμεντος» (VI, 1 σ. 33), οι μοναχοὶ της οποίας με τὴν πεποίθηση ότι

επρόκειτο γιά το τίμιο λείψανο οσίου ανδρός, «ἤραν τὸ λείψανον, καὶ κατέθεντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ» (VI, 2 σ. 34) καὶ Z) ὅτι μετὰ τὴν ἐπιτέλεση πολλῶν θαυμάτων καὶ τὴν ἐξάπλωση τῆς φήμης του ὡς οσίου ἐντός καὶ ἐκτός του Ὁρους, μετὰ τὴν πάροδο εὐλόγου χρονικοῦ διαστήματος, «...μετὰ ταῦτα οἱ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὄντες μοναχοὶ λαβόντες τὸ ἅγιον λείψανον ἤγαγον ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ πανσέπτου ναοῦ τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου, ἔνθα εἰώθεισαν τὰς ἐτησίους συνάξεις ἐπιτελεῖν...» (VI, 2 σ. 34).